

## השכינה

- א. השכינה במעמד הר סיני ובבית המקדש
- ב. מהות השכינה
- ג. אור נברא
- ד. השגחה
- ה. היכן נמצאת השכינה
- ו. הדרך להשראת השכינה
- ז. ושכנתי בתוכם

### א. השכינה במעמד הר סיני ובבית המקדש

בני ישראל זכו לקבל את התורה במעמד הר סיני מתוך התגלות של ה' אליהם. לקראת המעמד הם הוזהרו מפורשות שלא לעלות להר ואף לא לנגוע בקצהו:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בֹא אֵלֶיךָ בְּעַבַּיִם בְּעָבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עַמְּךָ וְגַם בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם... לָךְ אֵל הָעָם וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְסוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם. וְהָיוּ נֹכְחִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינֵי כָל הָעָם עַל הַר סִינַי. וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הַשְּׁמְרוּ לָכֶם עֲלֹת בְּהָר וּנְגַע בְּקִצְהוּ כָל הַנֹּגַע בְּהָר מוֹת יוּמָת (שמות יט, ט-יב).

כבוד ה' השוכן על ההר מתואר בדימויים של ענן ושל אש אוכלת, מציאות ממשית שעם ישראל היה יכול לראות ולחוש במלוא עוצמתה:

וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיְכַסּוּ הָעָנָן אֶת הָהָר. וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכְסֶהוּ הָעָנָן שְׁשֵׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעָנָן. וּמֵרָאָה כְּבוֹד ה' כָּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות כד, טז-יז).

גם בבניין מקדש שלמה מתוארת מציאות של שכינה השוכנת במקום:

וְהָיָה בְּצֵאת הַפְּהָנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וְהָעָנָן מְלֵא אֶת בֵּית ה'. וְלֹא יָכֹלוּ הַפְּהָנִים לַעֲמֹד לְשֵׁרֵת מִפְּנֵי הָעָנָן כִּי מְלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה' (מלכים א ח, י-יא).

מהי אותה מהות הנקראת שכינה? כיצד היא באה לידי ביטוי? האם אנו מסוגלים לחוש אותה גם בימינו?

### ב. מהות השכינה

בחלק הראשון של ספר מורה נבוכים הרמב"ם מבאר לעומק את פירושם של מילים וביטויים המבטאים האנשה של ה'. בפרק כ"ה הוא עוסק במילה "שוכן" ובשורש שכ"ן – ומפרש מהי השכינה:

**שֹׁכֵן.** ידוע כי עניין זאת המילה היא התמדת העומד במקום אחד: "וְהוּא שֹׁכֵן בְּאַלְנֵי מִמְרָא" (בראשית יד, יג), "וְהָיָה בְּשֹׁכֵן יִשְׂרָאֵל [בְּאַרְץ הַהוּא]" (בראשית לה, כב), וזהו הידוע המפורסם. ועניין השכינה במקום הוא **התמדת העומד במקום אחד**, כי באריכות עמידת בעל חיים במקום כולל או מיוחד ייאמר בו שהוא שוכן במקום ההוא, ואף על פי שהיה מתנועע בו בלא ספק.

והושאל זה למה שאינו בעל חיים, אבל לכל עניין שהתיישב ושקד על דבר אחד ייאמר בו גם כן לשון שכינה, ואף על פי שלא היה הדבר אשר שקד עליו עניין ההוא מקום, ולא היה העניין ההוא גם כן בעל חיים. אמר "תִּשְׁכֵּן עָלָיו עֲנָנָה" (איוב ג, ה), ואין ספק כי העננה אינה בעל חיים, ולא היום גוף כלל, אבל הוא חלק זמן.

הרמב"ם מציין כי הפועל לשכון מבטא התמדה בהימצאות במקום אחד. ישנו הבדל בין אדם הבא לביקור בבית חברו לבין האדם שגר בו; מציאותו של האורח בבית ארעית בלבד, אך על בעל הבית הגר בו בקביעות נאמר שהבית הוא מקום משכנו. מושג זה משותף לאדם ולבעלי החיים השוכנים בתמידות במקום מסוים, ומהם הושאל גם למציאות שאינה חומרית הנמצאת בתמידות, כפי שקילל איוב בדרך משל את יום היוולדו שהביא עליו רק צרות – שלא יזכה לעולם לאור:

יאבד יום אנלד בו וְהַלִּילָה אָמַר הָרָה גָּבַר. הַיּוֹם הַהוּא יְהִי חֶשֶׁךְ אֶל יַדְרָשְׁהוּ אֵלּוּהַ מִמַּעַל וְאֶל תּוֹפֵעַ עָלָיו נִהְרָה. יִגְאָלְהוּ חֶשֶׁךְ וְצִלְמוֹת תִּשְׁכַּן עָלָיו עֲנָנָה יִבְעַתְהוּ כְּמִרְיֵי יוֹם (איוב ג, ג-ה).

כאן אין מדובר במקום אלא בזמן (יום), ולא במציאות ממשית אלא בעננה – שתשכון על אותו היום בתמידות.

הרמב"ם ממשיך ומבאר שבמשמעות זו הושאל המושג גם לציון השגחתו התמידית של הבורא:

ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה. כלומר, להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר שהתמידה בו השגחה. ונאמר "וַיִּשְׁכֶּן כְּבוֹד ה'" (שמות כד, טז), "וַיִּשְׁכְּנֵנִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כט, מה), "וַיִּרְצֹן שִׁכְנֵי סְנָה" (דברים לג, טז).

הקב"ה אין לו דמות הגוף ואינו גוף, ובוודאי שאין הוא שוכן בתמידות במקום אחד, וכבר תמה על כך שלמה המלך: "כִּי הָאֱמָנָם יֵשֵׁב אֶ-לֵהִים עַל הָאָרֶץ הַנָּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ אִךְ כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי" (מלכים א ח, כז). כיצד אפוא באה לידי ביטוי התמדת שכינתו?

וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך הוא בעניין התמדת שכינתו, כלומר אורו הנברא במקום או התמדת ההשגחה בדבר אחד, כל מקום כפי עניינו.

לדברי הרמב"ם שכינת ה' מופיעה בעולם בשני אופנים:

ג. אור נברא.

ד. השגחה.

### ג. אור נברא

על פי ההסבר הראשון השכינה היא מציאות רוחנית אלוקית, אור עליון שהקב"ה בורא ומשפיע במקום מסוים. מקום השכינה הוא מקום של קדושה. מי שנמצא בו בקדושה ובטהרה עשוי להתנבא או לזכות לרוח הקודש, אך מי ששוהה בו באיסור או מהרהר בו בדברים אסורים עשוי להיפגע ולמות. לפיכך לא יכלו ישראל להתקרב להר סיני כשירד עליו כבוד ה' באור עליון שאי אפשר לעמוד במחיצתו, ובבית המקדש לא הורשה איש להיכנס לקודש הקודשים מלבד הכהן הגדול – ומי שנכנס לשם באיסור היה לוקה מייד.

### ד. השגחה

על פי ההסבר השני השכינה היא נוכחות ה' התמידית בהנהגת העולם, הבאה לידי ביטוי בחוקי הטבע שברא ובהשגחתו על בראיו על פי מעשיהם.

כשהרבו ישראל לחטוא עלתה השכינה מעלה והתמעטה השפעתה הניכרת של ההשגחה העליונה – הצדיקים זכו לפחות הגנה, הרשעים זכו לפחות עונשים, והעולם נראה הפקר. על כך נאמר בפרשת נצבים: "וְאֶנְכִי הִסְתֵּר אֶסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (דברים לא, יח). הסתר פנים הוא ביטוי של גלות השכינה – התמעטות ההשגחה.

בתפילת העמידה אנו מבקשים יום יום את קרבת ה', את נוכחותו ואת השגחתו, ומתפללים שיתגלה אלינו בריבוי גשמים, בפרנסה, באיבוד הרשעים, בבניין בית המקדש ועוד.

### ה. היכן נמצאת השכינה?

ישנם מקומות שבהם השכינה מורגשת יותר, ומקומות שבהם היא נסתרת. כשנמצאים הרחק מן השכינה חשים פחות את השפעת הטומאה על האדם, אך ככל שמתקרבים אליה כך גדלות

הדרישות. לדוגמה, הגויים חייבים בשבע מצוות בלבד, ואילו עם ישראל חייב בתרי"ג מצוות; קיום המצוות בארץ ישראל גדול לאין ערוך מקיומן בחוץ לארץ, וישנן מצוות המתקיימות בארץ ישראל בלבד. בבית הכנסת אנו תובעים מעצמנו דברים שאיננו תובעים מחוצה לו, כגון לבוש מכובד ומחשבות טהורות, כשמתקרבים להר הבית חשים חרדת קודש, וכדי לעלות להר יש להיטהר בטבילה. לקודש הקודשים, שיא הקדושה, מותר רק לכוהן הגדול להיכנס פעם בשנה, בקדושה ובטהרה, אחרי שהתכונן שבעה ימים.

הר הבית היה מקדמת דנא מקום המסוגל לקדושה, ולא בכדי נבנה בו בית המקדש. חכמינו זיכרונם לברכה דרשו כי אבן השתייה המצויה במקום קודש הקודשים היא הנקודה שממנה הושתת העולם (יומא נד, ב), ונקודות ציון משמעותיות בקורות העולם נקשרו במקום זה, כפי שמסכם הרמב"ם:

ומסורת ביד הכול שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא, ומשם נברא. אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא (הלכות בית הבחירה ב, ב).

עם זאת, עד שנבנה בית המקדש הייתה הקדושה טמונה ונסתרת, ורק יחידי סגולה יכלו לחוש בה. המדרש מגלה שכשהלך אברהם אבינו לעקוד את יצחק בנו וראה את המקום מרחוק<sup>1</sup> הוא שאל את בני לווייתו מה הם רואים – וקיבל תשובות שונות:

וירא את המקום מרחוק. אמר ליה ליצחק רואה אתה מה שאני רואה? אמר לו אני רואה הר נאה משובח וענן קשור עליו. אמר לנערי רואין אתם כלום? אמרו לו אין אנו רואין אלא מדברות. אמר להם שבו לכם פה עם החמור, הואיל והחמור אינו רואה ואינכם רואין כמותו [...] ואני והנער נלכה עד כה (תנחומא וירא כג).

חכמינו לימדונו שבבית המקדש השני חסרו כמה מרכיבים משמעותיים שהיו בבית הראשון: אלו חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים (יומא כא, ב).

ופירש רש"י:

ארון כפורת וכרובים – כוליה חדא מילתא [כולם דבר אחד], ושכינה לא שרתה בו, ורוח הקודש לא הייתה בנביאים משנת שתיים לדריוש ואילך.

ואולם לדעת הרמב"ם השכינה לא זזה מירושלים מאז ימי הבית הראשון, וכל אזור הר הבית ובית המקדש קדושים מכוח השכינה שהייתה שם ונשארה לדורות. ואלו דבריו:

לפיכך מקריבין הקורבנות כולן אף על פי שאין שם בית בנוי, ואוכלין קודשי קודשים בכל העזרה אף על פי שהיא חרבה ואינה מוקפת במחיצה, ואוכלין קודשים קלים ומעשר שני בכל ירושלים אף על פי שאין שם חומות, שהקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא.

לדעת הרמב"ם השכינה ממשיכה לשכון בירושלים גם בהעדר בית מקדש. לדבריו יש הבדל גדול בקדושה בין ירושלים לשאר ארץ ישראל. ארץ ישראל נתקדשה מכוחו של עם ישראל השוכן בה, ולכן כשגלו ישראל מארצם עזבה גם השכינה את מקומה. לעומת זאת קדושת ירושלים אינה תלויה בנוכחותו של עם ישראל אלא נובעת מהשכינה השוכנת בה – מרגע שנתקדשה ועד עולם. הרמב"ם מחזק את דבריו מדברי חז"ל שקדושת בתי כנסת (וכל שכן בית המקדש) עומדת בעינה אף לאחר חורבנם:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קידשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה. והרי הוא אומר "והשמותי את מקדשיכם"<sup>2</sup> – ואמרו חכמים אף על פי ששוממין בקדושתן הן עומדים (הלכות בית הבחירה ו, טו-טז).

הראב"ד חולק על הרמב"ם וטוען כי היום אין מציאות של השראת שכינה.<sup>3</sup> לדעתו השכינה לא נשארה בירושלים כשחרב המקדש אלא עזבה את המקדש בהדרגה עקב חטאי ישראל, ורק כשישובו ישראל לארצם, ילמדו תורה ויקיימו מצוות – תחזור השכינה בקדושה יתרה וייבנה בית המקדש. המקור לדברי הראב"ד נמצא בגמרא במסכת ראש השנה (לא, א):

אמר רב יהודה בר אידי [...] עשר מסעות נסעה שכינה, מקראי [כפי שנלמד מן הפסוקים]:  
מִכְפָּרֵת לְכָרוֹב וּמְכָרֹב לְכָרוֹב וּמְכָרֹב לְמִפְתֵּן וּמִמְפֵּתֵן לְחֹצֵר וּמְחֹצֵר לְמִזְבֵּחַ וּמִמְזַבְּחַ לְגַג וּמִגַּג לְחֹמָה וּמְחֹמָה לְעִיר וּמְעִיר לְהָר וּמְהָר לְמִדְבָּר וּמִמְדָּבֵר עֲלֵתָה וְיִשְׁבָּה בְּמִקְוָמָה שְׁנֵאמַר "אֵלֶךְ אֲשׁוּבָה אֶל מְקוּמִי" (הושע ה, טו).

רש"י מפרש את דברי הגמרא:

נסעה שכינה – להסתלק מעל ישראל מעט מעט כשחטאו. מכפורת, שהייתה רגילה לשכון שם, נסתלקה על אחד מן הכרובים שעשה שלמה, העומדין בארץ אחד לצפון הארון ואחד לדרום. ומכרוב למפתן הבית, וממפתן הבית לחצר – לעזרה בין האולם למזבח. ומחצר למזבח החיצון, וממזבח לגג, ומגג לחומת העזרה, ומחומה לעיר – לירושלים. ומעיר להר הזיתים. וכל סילוקים הללו – לפי שבקושי היה מסתלק, ומצפה שישובו.

בתקופת מקדש שלמה שכנה השכינה במלוא עוזה במקדש, וודאי שזו אינה המציאות בימינו – גם לשיטת הרמב"ם. ועם זאת אין ספק שמשוהו טמון במעמקי עיר הקודש, והמבינים זאת יודעים שבזכות השכינה השוכנת שם עם ישראל זוכה לניסים ולשמירה מקצה העולם ועד קצהו. וגם אם השכינה איננה נוכחת שם כעת, כדברי הראב"ד, זהו המקום הראוי לשכינה – ולכן יש לשמר את קדושתו ולפעול לכך שבבוא העת תוכל השכינה לשוב ולהתגלות בו.

## 1. הדרך להשראת השכינה

מסופר על רבי מנחם מנדל מקוצק ששאל קבוצה של אנשים נכבדים היכן מצוי אלוקים. "בכל מקום", השיבו כולם. תיקן אותם רבי מנחם מנדל ואמר: "אלוקים נמצא במקום שאליו נותנים לו להיכנס". במשנה במסכת אבות (ג, ב) נאמר:

רבי חנניא בן תרדיון אומר: שניים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה, הרי זה מושב לצים, שנאמר "ובמושב לצים לא ישב" (תהלים א, א). אבל שניים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם, שנאמר "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו" (מלאכי ג, טז). אין לי אלא שניים, מניין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר? שנאמר "ישב בדד וידם כי נטל עליו" (איכה ג, כח).

על פי המשנה השראת השכינה נתונה בידינו, בני האדם. כשאדם עוסק בתורה הוא מזמין את השכינה להיכנס אליו ולשרות בקרבו.

היצר האנושי הבסיסי של כל אדם הוא לדאוג לעצמו ולחפש את טובתו. זהו היצר המשותף לבני האדם ולבעלי החיים – הפועלים על פי טבעם. לעומת זאת היהודי שולט בטבעו ואינו מאפשר לו לנהל את חייו. כשהוא רעב הוא אינו אוכל מייד – אלא עוצר לרגע קט ומברך. הוא שולט ביצרו ומתייחד רק עם אשתו, ואם אשתו נידה הוא ממתין לליל טבילתה, כי מצוות אלוקיו עליו. הוא יכול לעבוד כל היום כולו ולהרוויח כסף רב, וחרף זאת הוא יושב שעות רבות בבית המדרש ולומד תורה, ומדוע? כדי לקיים את רצון ה' בבריא. הקב"ה ברא את עולמו כדי לשכון בתוכו. כשאנו מקיימים מצווה, לומדים תורה או מיטיבים איש לרעהו אנו מגלים את רצונו של ה' בעולם ומביאים את השכינה.

השכינה היא גילוי רצון ה' בעולם, המתבטא במעשינו. הקב"ה חפץ שננהג כמותו – ואת הדוגמה נתן לנו בתורתו הקדושה, כפי שנאמר בגמרא (סוטה יד, א):

ואמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב "אחרי ה' אלהיכם תלכו"<sup>4</sup>? וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר "כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא"<sup>5</sup>! אלא להלך אחר מידותיו של

הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים, דכתיב "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם",<sup>6</sup> אף אתה הלבש ערומים. הקב"ה ביקר חולים, דכתיב "וירא אליו ה' באלוני ממרא",<sup>7</sup> אף אתה בקר חולים. הקב"ה ניחם אבלים, דכתיב "ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו",<sup>8</sup> אף אתה נחם אבלים. הקב"ה קבר מתים, דכתיב "ויקבר אותו בגיא",<sup>9</sup> אף אתה קבור מתים. [...] דרש רבי שמלאי תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחילתה גמילות חסדים דכתיב "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם", וסופה גמילות חסדים דכתיב "ויקבר אותו בגיא".

הליכה בדרכי ה' מגלה את מציאות ה' בעולם. בסודם ועמורה היה רק רוע, וברוע אין השכינה שורה. במקום של עשיית טוב וחסד ובמקום של תפילה ולימוד תורה אפשר לחוש את השכינה.

## ז. ושכנתי בתוכם

לאחר שזכו ישראל להתגלות כבוד ה' על הר סיני וקיבלו את התורה, הגיעה העת לבניין המשכן: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה, ח). האלשיך הקדוש דייק בלשון הפסוק שלכאורה היה נכון לומר "ושכנתי בתוכו" – בתוך המקדש, ומדוע אפוא נאמר "בְּתוֹכְכֶם"?

אומרו ושכנתי בתוכם ולא אמר בתוכו, והוא כי הנה שמעתי לומדים מכאן כי עיקר השראת שכינה באדם הוא ולא בבית, מאומרו בתוכם [...] וזהו ושכנתי בתוכם, כי אין הוא יתברך עושה עיקר מהעצים ואבנים, כי אם מהאנשים צדיקים אשר נפשותיהם משכנות לאביר יעקב (תורת משה שמות כה, ח).

ובלשון השפת אמת:

ומזה הוכחה כי דברים אלו תלויים באדם שיש לו רצון, וברצונו יוכל להטות הכול אליו יתברך, וזה שאמר, ושכנתי בתוכם – בתוך כל אחד ואחד (תרומה, תרל"ג).

אימתי שוכן ה' יתברך בתוך כל אחד ואחד בישראל? כאשר ישראל מנכיחים אותו בליבם ובמעשיהם – חיים על פי רצונו וממלאים את ייעודם בעולם. ככל שיגבר חשק לימוד התורה וקיום המצוות תתגבר השכינה בעולם, וככל שיוסיף עם ישראל ערבות הדדית במפעלי חסד ובעזרת ישראל מיד צר – תלך השכינה ותתפשט לכל אתר ואתר, לכל לב ולב ולנשמת ישראל כולה.

יהי רצון שנזכה להוסיף חיל בלימוד ובמעשה ולגלות את אור ה' בעולם, ותשוב השכינה לשכון בינותינו במלוא אורה ועוזה.

שאל דוד בוצ'קו

<sup>1</sup> "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק" (בראשית כב, ד).

<sup>2</sup> "ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם" (ויקרא כו, לא).

<sup>3</sup> הרב קוק עוסק בהרחבה בקדושת המקדש ובמחלוקת הרמב"ם והראב"ד בשו"ת משפט כהן סימן צו, ומוכיח כי ההלכה כדברי הרמב"ם.

<sup>4</sup> דברים יג, ה.

<sup>5</sup> דברים ד, כד.

<sup>6</sup> בראשית ג, כא.

<sup>7</sup> בראשית יח, א.

<sup>8</sup> בראשית כה, יא.

<sup>9</sup> דברים לד, ו.